

واکاوی فساد مالی در ایران با تاکید بر سیاست جنایی تقنینی

دکتر غلامعباس ترکی
قاضی دادگستری و مدرس دانشگاه

مست بگذشتی و از خلوتیان ملکوت به تماشای تو آشوب قیامت برخاست

حافظ

تقدیم به روح آسمانی سردار شهید حاج قاسم سلیمانی و همه آنانی که جانهای پاک خود را فدای حقیقت و عدالت کردند و ماندگار شدند. و تقدیم به خانواده عزیزم به پاس تحملها و حمایت‌های بی‌دریغشان.

فهرست مطالب

مقدمه ناشر.....	۱۵
مقدمه.....	۱۷
فصل اول - تعاریف، مفاهیم و انگاره‌های فساد مالی..... ۲۷	
۱-۱ تعاریف و مفاهیم فساد مالی.....	۲۷
۲-۱ فساد و مفاهیم مشابه.....	۳۵
۱-۲-۱ فساد و جرم اقتصادی.....	۳۵
۲-۲-۱ فساد و جرایم سازمان یافته.....	۳۸
۳-۲-۱ فساد و جرم یقه سفید.....	۳۹
۴-۲-۱ فساد و جرم سازمانی.....	۴۱
۵-۲-۱ فساد و جرم شغلی.....	۴۲
۶-۲-۱ فساد و جرم شرکتی.....	۴۳
۷-۲-۱ فساد و جرم دولتی.....	۴۵
۸-۲-۱ فساد و جرم شرکتی - دولتی.....	۴۶
۳-۱ انگاره تحلیل فساد مالی.....	۴۸
۱-۳-۱ انگاره نوسازی.....	۴۸
الف) رویکرد اخلاق‌گرایانه به فساد.....	۴۹
ب) رویکرد کارکردگرایانه به فساد.....	۵۰
ج) قرار دادن آرمان نوسازی در مقابل فساد.....	۵۲
۲-۳-۱ انگاره اقتصادی فساد.....	۵۴
الف) فساد به مثابه رانت جویی.....	۵۶
ب) نظریه مالک/کارگزار در مورد فساد.....	۵۷

۶ □ واکاوی فساد در ایران با تأکید بر سیاست جنایی تقنینی

- ۵۸..... (ج) فساد به مثابه تسخیر دولت
- ۵۹..... (د) بنیانگذاری نئولیبرالیسم در مقابل فساد
- ۶۱..... ۳-۳-۱ انگاره سیاسی فساد
- ۶۳..... (الف) مخاطرات فساد سیاسی
- ۶۵..... ۴-۳-۱ انگاره نونهادی
- ۶۹..... ۴-۱ علل قانونی - ساختاری فساد (تقنینی، مدیریتی - اجرایی، قضایی، نظارتی)
- ۷۰..... (الف) عوامل تقنینی
- ۷۰..... (ب) عوامل مدیریتی - اجرایی
- ۷۱..... (ج) عوامل قضایی
- ۷۱..... (د) عوامل نظارتی
- ۷۲..... ۵-۱ پیچیدگی فساد و ناکارآمدی در عرصه مدیریت کشور
- ۷۳..... ۶-۱ ضرورت سیاستگذاری جامع برای خروج از چرخه معیوب
- ۷۴..... ۷-۱ چگونه با مساله فساد مواجه شویم

فصل دوم - تعاریف، اقسام و رویکرد سیاست جنایی

- ۷۷..... ۱-۲ تعاریف سیاست جنایی
- ۷۹..... ۲-۲ اقسام سیاست جنایی
- ۸۰..... (الف) سیاست جنایی تقنینی
- ۸۰..... (ب) سیاست جنایی اجرایی
- ۸۱..... (ج) سیاست جنایی قضایی
- ۸۲..... (د) سیاست جنایی مشارکتی
- ۸۳..... ۳-۲ رویکرد و جایگاه سیاست جنایی تقنینی در ایران
- ۸۳..... (الف) رویکرد سیاست جنایی تقنینی
- ۸۴..... (ب) جایگاه سیاست جنایی تقنینی

فصل سوم - مبانی و منابع سیاست جنایی تقنینی ایران در مقابله با

فساد مالی ۸۷

۱-۳ مبانی سیاست جنایی ایران در مقابله با فساد	۸۷
۱-۱-۳ مصلحت و نفع عمومی	۸۷
۲-۱-۳ شاخص‌های حکمرانی مطلوب	۹۱
۱- حاکمیت قانون	۹۲
۲- مسئولیت پذیری	۹۲
۳- پاسخگویی	۹۳
۴- عدالت همگانی	۹۴
۵- مشارکت	۹۴
۶- شفافیت	۹۵
۳-۱-۳ مردم‌سالاری دینی	۹۵
۲-۳ منابع سیاست جنایی ایران	۹۷
۱-۲-۳ فقه اسلامی (کتاب، سنت، اجماع و عقل)	۹۷
۲-۲-۳ اسناد بین‌المللی	۹۸
الف) کنوانسیون مبارزه با فساد (میریدا ۲۰۰۲)	۹۸
ب) توصیه‌های ویژه گروه ضربت مالی (FATF)	۹۸
ج) کنوانسیون مبارزه با جرایم سازمان یافته (پالرمو)	۹۹
د) کنوانسیون مبارزه با تامین مالی تروریسم (CFT)	۱۰۰
ه) سازمان شفافیت بین‌الملل	۱۰۲
۳-۲-۳ منابع داخلی	۱۰۳
- منابع قانونی	۱۰۳
قانون اساسی	۱۰۳
قوانین عادی ضد فساد	۱۰۳
اسناد بالادستی	۱۰۳
سند چشم انداز در افق ۱۴۰۴	۱۰۳
برنامه‌های توسعه اجتماعی - اقتصادی	۱۰۵

۸ □ واکاوی فساد در ایران با تأکید بر سیاست جنایی تقنینی

- ۱۰۶..... مصوبات مجمع تشخیص مصلحت نظام
- ۱۰۹..... اوامر و تدابیر حضرت امام رض و مقام معظم رهبری
- ۱۰۹..... سایر منابع (قوای سه گانه)
- ۱۰۹..... مجلس شورای اسلامی
- ۱۰۹..... قانون محاسبات عمومی کشور (۱۳۶۶)
- ۱۰۹..... قانون مدیریت خدمات کشوری (۱۳۸۶)
- ۱۰۹..... قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد (۱۳۹۰)
- ۱۱۰..... ۳-۳ کنشگران عرصه سیاستگذاری جنایی
- ۱۱۱..... ۱-۳-۳ سیاستگذاری جنایی بر اساس مرجع سیاستگذار
- ۱۱۱..... مجمع تشخیص مصلحت نظام
- ۱۱۳..... ۲-۳-۳ سیاستگذاری جنایی بر اساس مرجع قانونگذار و مقرر گذار
- ۱۱۴..... الف) مجلس شورای اسلامی
- ۱۱۵..... ب) قوه مجریه
- ۱۱۸..... ج) قوه قضاییه
- ۱۲۰..... د) سایر نهادها

۱۲۱..... فصل چهارم - مصادیق فساد مالی در ایران

- ۱۲۲..... ۱-۴ مفاسد مالی مرتبط با نظام پولی یا ارزی
- ۱۲۳..... الف) اخلال در نظام پولی و ارزی
- ۱۲۴..... ب) جعل اسکناس و رفتارهای مجرمانه مرتبط
- ۱۲۴..... جعل اسکناس
- ۱۲۵..... الف) عنصر قانونی
- ۱۲۵..... ب) عنصر مادی
- ۱۲۷..... ایران چک
- ۱۲۷..... اسناد بانکی
- ۱۲۸..... اسناد و اوراق بهادار دولتی
- ۱۲۸..... رکن ضروری

مقدمه □ ۹

- ج) عنصر معنوی ۱۲۹
- د) انواع جعل اسکناس ۱۲۹
- جعل ساده اسکناس ۱۲۹
- جعل مشدد اسکناس ۱۲۹
- ضرب سکه قلب و جرائم مرتبط با آن ۱۳۱
- ۲-۴ مفاسد مالی مرتبط با پرداخت مالیات ۱۳۲
- ناکارآمدی و فساد خیزی قوانین و مقررات و آیین نامه‌های مالیاتی ۱۳۳
- کیفیت همکاری دستگاه‌های اجرایی در ارسال اطلاعات به سازمان امور مالیاتی ۱۳۴
- ضرورت اشراف سازمان مالیاتی به فعالیت‌های اقتصادی به ویژه اقتصاد زیرزمینی ۱۳۴
- سوء استفاده گسترده از معافیت‌های مالیاتی ۱۳۵
- عدم راه اندازی پایگاه اطلاعات هوشمند فعالیت‌های اقتصادی کشور ۱۳۵
- مطالبه بهنگام بدهی‌های مالیاتی ۱۳۵
- الف) فرار متقلبانه از پرداخت مالیات ۱۳۷
- ب) رفتارهای غیرقانونی دریافت‌کنندگان مالیات ۱۳۹
- ۳-۴ مفاسد مالی مرتبط با قاچاق ۱۴۰
- ۱-۳-۴ قاچاق کالا ۱۴۲
- ۲-۳-۴ قاچاق اموال فرهنگی تاریخی ۱۴۶
- ۳-۳-۴ قاچاق مواد مخدر و مشروبات الکلی ۱۴۷
- ۴-۳-۴ قاچاق تسلیحات ۱۴۹
- ۴-۴ مفاسد مالی مرتبط با بورس اوراق بهادار ۱۵۴
- الف) نقض محرمانگی اطلاعات نهانی و اسرار بورس ۱۵۵
- ب) نقض عملکرد صحیح بازار بورس ۱۵۷
- ۵-۴ مفاسد مالی مرتبط با جرایم مالی کارمندان دولت ۱۵۹
- ۱-۵-۴ ارتشاء ۱۶۰
- ۲-۵-۴ اعمال نفوذ بر خلاف حق ۱۶۲
- ۳-۵-۴ رفتارهای غیرقانونی مرتبط با معاملات دولتی ۱۶۴
- اخاذی ۱۶۷

۱۰ □ واکاوی فساد در ایران با تأکید بر سیاست جنایی تقنینی

- ۱۶۸..... رانت جویی
- ۱۶۹..... سوء استفاده از معاملات دولتی
- ۱۷۰..... سوء استفاده از وظایف شغلی
- ۱۷۲..... افزایش غیر قابل توجیه ثروت
- ۱۷۳..... تعارض منافع
- ۱۷۴..... اخذ پورسانت (درصدانه)
- ۴-۵-۴..... مفاسد مالی مرتبط با پولشویی
- ۱۷۷..... الف) مفهوم پولشویی
- ۱۸۰..... ب) منابع و فرایند پولشویی
- ۴-۵-۵..... مفاسد مالی مرتبط با سایر مصادیق

فصل پنجم - آسیب‌شناسی قوانین مربوط به فساد مالی..... ۱۹۳

- ۱-۵..... مقررات اختصاصی مربوط به فساد..... ۱۹۳
- الف) کلاهبرداری..... ۱۹۴
- ب) رشا و ارتشاء..... ۱۹۵
- ب) اختلاس و تصرف غیرقانونی در اموال عمومی یا دولتی..... ۱۹۹
- ۱- اختلاس..... ۲۰۰
- ۲- تصرف غیرقانونی..... ۲۰۱
- ۲-۵..... قواعد عام ناظر بر جرایم فساد مالی..... ۲۰۳
- الف) تخفیف و معافیت..... ۲۰۳
- ب) تعلیق اجرای مجازات، تعویق صدور حکم و آزادی مشروط..... ۲۰۵
- ج) مرور زمان..... ۲۰۶
- د) مجازات‌های تکمیلی و تبعی..... ۲۰۷
- ه) شروع به جرم..... ۲۰۸
- و) تعلیق خدمت متهمان جرائم اقتصادی در حین رسیدگی..... ۲۱۰
- ز) قواعد ناظر بر درجه‌بندی مجازات‌ها..... ۲۱۱

فصل ششم - روش‌های پیشگیرانه (در قبال فساد مالی)..... ۲۱۵

- ۱-۶ روش‌های پیشگیرانه کنشی ۲۱۵
- ۱-۱-۶ پیشگیری اجتماعی ۲۱۵
- الف) پیشگیری اجتماعی رشدمدار ۲۱۷
- ب) پیشگیری اجتماعی جامعه‌مدار ۲۱۸
- ۲-۱-۶ پیشگیری وضعی ۲۲۲
- الف) شفاف‌سازی ۲۲۴
- ب) نظارت و کنترل ۲۲۵
- ج) اصلاح ۲۲۶
- ۲-۶ روش‌های پیشگیرانه واکنشی ۲۲۷
- ۱-۲-۶ روش‌های قضایی ۲۲۷
- الف) نوع و میزان مجازات‌ها ۲۲۷
- ب) سرعت و حتمیت در رسیدگی و اجرای مجازات‌ها ۲۲۸
- ج) ایجاد آیین دادرسی ویژه (مراجع قضایی تخصصی) ۲۲۸
- ۲-۲-۶ روش‌های غیرقضایی ۲۲۹
- الف) اقدامات اداری انتظامی ۲۲۹
- ب) پاسخ‌های مدنی ۲۳۰
- ج) جبران خسارت از دولت و یا نهاد متبوع فرد فاسد ۲۳۰
- ۱- جبران خسارت از دولت و یا مؤسسه و نهاد متبوع فرد فاسد ۲۳۰
- ۲- جبران خسارت شهروندان در مقابل فساد ۲۳۰

فصل هفتم - تدابیر پیشگیرانه (در قبال فساد مالی)..... ۲۳۳

- ۱-۷ تدابیر و سیاست‌های پیشگیرانه (کنشی) ۲۳۳
- ۱-۱-۷ احکام و مقررات بالادستی در پیشگیری از فساد مالی ۲۳۴
- الف) فرامین مقام معظم رهبری ۲۳۴
- ب) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ۲۴۰

۱۲ □ واكاي فساد در ايران با تاكيد بر سياست جنايي تقنيني

- ج) سياست‌هاي كلي نظام ۲۴۵
- ۲-۱-۷ مقررات تقنيني در پيشگيري از فساد مالي ۲۶۰
- الف) مقررات كيفري ۲۶۰
- ۱) قانون مجازات اسلامي (بخش تعزيرات) مصوب ۱۳۷۵ (ماده ۶۰۶) ۲۶۰
- ۲) قانون رسيدگي به دارايي مقامات، مسئولان و كارگزاران جمهوري اسلامي مصوب ۱۳۹۴/۸/۹ ۲۶۱
- ۳) قانون منع مداخله وزرا و نمايندگان مجلسين و كارمندان دولتي و كشوري مصوب سال ۱۳۳۷ ۲۶۱
- ۴) قانون ممنوعيت دولت از مذاكره و عقد قرارداد راجع به امتياز نفت با خارجي‌ها مصوب ۱۳۲۳ ۲۶۱
- ۵) قانون ممنوعيت تصدي بيش از يك شغل دولتي مصوب ۱۳۷۳ ۲۶۲
- ۶) مقرراتي از قانون ارتقاء سلامت نظام اداري و مقابله با فساد، مصوب سال ۱۳۹۰ ۲۶۳
- ب) قانون برنامه ششم توسعه اقتصادي، اجتماعي و فرهنگي جمهوري اسلامي ايران ۲۶۵
- ج) قانون محاسبات عمومي كشور، مصوب ۱۳۶۶ ۲۶۶
- د) قانون مديريت خدمات كشوري، مصوب ۱۳۸۶ ۲۶۶
- ه) قانون ارتقاء سلامت نظام اداري و مقابله با فساد، مصوب ۱۳۹۰ ۲۶۷
- نقش پيشگيرانه قانون ارتقاء سلامت نظام اداري و مقابله با فساد ۲۶۸
- الف) نقش پيشگيرانه اخلاق و رفتار حرفه‌اي از فساد ۲۶۹
- ب) نقش شايسته‌سالاري در پيشگيري از فساد ۲۷۰
- و) قانون مبارزه با پولشويي، مصوب سال ۱۳۸۶ با اصلاحات سال ۱۳۹۷ ۲۷۳
- ۲-۷ تدابير و سياست‌هاي سرکوبگرانه (واكنشي) در قبال فساد مالي ۲۷۴
- گفتار اول: تدابير سياست جنايي تقنيني ماهوي در مقابله با فساد مالي ۲۷۵
- الف) در اسناد بين‌المللي و منطقه‌اي ۲۷۵
- ۱- کنوانسيون ملل متحد براي مبارزه با فساد (مريدا) ۲۷۵
- ۲- کنوانسيون ملل متحد براي مبارزه با جنايت سازمان‌يافته فراملی (پالمو) ۲۷۹

مقدمه □ ۱۳

- ۳- اعلامیه ملل متحد برای مبارزه با فساد و ارتشاء در معاملات تجاری بین‌المللی (۱۹۹۶)..... ۲۸۲
- ب) اسناد و گزارش‌های سازمان همکاری و توسعه اقتصادی ۲۸۲
- ۲-۲-۷ ابزارهای سیاست جنایی تقنینی شکلی در مقابله با فساد مالی ۲۸۹
- ۱-۲-۲-۷ نهادهای دادرسی ۲۹۰
- ۲-۲-۲-۷ رسیدگی غیرقضایی و قضایی به فساد مالی ۲۹۲
- الف) رسیدگی غیرقضایی ۲۹۲
- ۱- رسیدگی به اعتبار مقام ۲۹۳
- ۲- رسیدگی به اعتبار نهاد ۲۹۴
- ۳- رسیدگی انتظامی: ۲۹۵
- پاسخ‌های انتظامی ۲۹۶
- ۱- ممنوعیت اشتغال ۲۹۶
- ۲- اخراج از سندیکا ۲۹۷
- ۳- تعلیق تولید ۲۹۸
- ۴- ممنوعیت تصدی ۲۹۸
- ۵- قطع خدمات دولتی ۲۹۹
- ۶- برخورد انتظامی با واردکنندگان مختلف کالا ۳۰۰
- ب) رسیدگی قضایی ۳۰۲
- ب ۱-۱. ۱. شروط بودن اصل براءت ۳۰۲
- ب ۱- ۲. الزامی بودن اعلام جرم ۳۰۵
- ب ۱- ۳. الزام به انتشار اسامی محکومان ۳۰۶
- ب ۱- ۴. حمایت از شهود ۳۰۷
- ج) دادرسی کیفری ۳۱۴
- ج ۱. رویکرد دوگانه در تعقیب مفاسد مالی ۳۱۴
- ج ۱-۱. قابل گذشت و غیرقابل گذشت بودن ۳۱۴
- ج ۱-۲. قابل تخفیف، تعویق و تعلیق بودن ۳۱۴
- ج ۱-۳. ضابطان عادی و ضابطان امنیتی ۳۱۵
- د) چندگانگی دستگاه‌های نظارتی در مقابله با فساد ۳۱۶

۱۴ □ واكاوای فساد در ایران با تأکید بر سیاست جنایی تقنینی

- د ۱. سازمان بازرسی كل كشور..... ۳۱۶
- د ۲. سایر دستگاه‌های نظارتی - امنیتی..... ۳۱۸
- د ۳. چالش‌های سازمان‌های نظارتی..... ۳۲۷
- هـ (تعقیب خاص و تعقیب مشترك..... ۳۲۷
- هـ ۱. تعقیب همزمان کیفری و انضباطی..... ۳۲۸
- هـ ۲. تسهیل استرداد مجرمین و اموال ناشی از فساد مالی..... ۳۲۹
- ح) تسهیل تعقیب کیفری با تصویب آیین دادرسی کیفری افتراقی..... ۳۳۰
- و) رویکرد چندگانه در دادرسی..... ۳۳۱
- و ۱. رویکرد متنوع در ضمانت اجرای کیفری و انضباطی - اداری..... ۳۳۱
- و ۲. مجازات‌ها..... ۳۳۲
- و ۳. مجازات‌های اصلی..... ۳۳۳
- و ۴. مجازات‌های تمیمی..... ۳۳۴
- و ۵. مجازات‌های تبعی..... ۳۳۵
- و ۶. ضمانت‌اجراهای انضباطی و اداری..... ۳۳۷
- نتیجه‌گیری..... ۳۳۸
- پیوست..... ۳۴۹
- دستورالعمل تشکیل مجتمع تخصصی ویژه رسیدگی به جرایم اقتصادی تهران..... ۳۴۹
- آیین‌نامه اجرایی قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران..... ۳۵۶
- فهرست منابع و مأخذ..... ۳۶۱
- کتاب‌ها:..... ۳۶۱
- مقالات..... ۳۶۵
- پایان‌نامه‌ها..... ۳۶۷
- منابع لاتین..... ۳۶۷
- پایگاه‌های اینترنتی حقوقی..... ۳۶۸